

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Grensoverschrijdend optreden. Zeeroof en zeeroofbestrijding in NederlandsIndië

Dissel, Anita van

Citation

Dissel, A. van. (2011). Grensoverschrijdend optreden. Zeeroof en zeeroofbestrijding in NederlandsIndië. *Leidschrift : Een Behouden Vaart?*, 26(December), 151-169. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/72897>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/72897>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Leidschrift

Historisch Tijdschrift

Artikel/Article: *Grensoverschrijdend optreden. Zeeroof en zeeroofbestrijding in Nederlands-Indië*

Auteur/Author: *Anita van Dissel*

Verschenen in/Appeared in: *Leidschrift*, 26.3 (Leiden 2011) 151-169

Titel uitgave: *Een behouden vaart? De Nederlandse betrokkenheid bij kaapvaart en piraterij*

© 2011 Stichting Leidschrift, Leiden, The Netherlands

ISSN 0923-9146

E-ISSN 2210-5298

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission of the publisher.

Leidschrift is een zelfstandig wetenschappelijk historisch tijdschrift, verbonden aan het Instituut voor geschiedenis van de Universiteit Leiden. *Leidschrift* verschijnt drie maal per jaar in de vorm van een themanummer en biedt hiermee al vijftientig jaar een podium voor levendige historiografische discussie.

Artikelen ouder dan 2 jaar zijn te downloaden van www.leidschrift.nl. Losse nummers kunnen per e-mail besteld worden. Het is ook mogelijk een jaarabonnement op *Leidschrift* te nemen. Zie www.leidschrift.nl voor meer informatie.

Leidschrift is an independent academic journal dealing with current historical debates and is linked to the Institute for History of Leiden University. *Leidschrift* appears tri-annually and each edition deals with a specific theme.

Articles older than two years can be downloaded from www.leidschrift.nl. Copies can be ordered by e-mail. It is also possible to order an yearly subscription. For more information visit www.leidschrift.nl.

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in *Historical Abstracts*.

Secretariaat/ Secretariat:

Doelensteeg 16
2311 VL Leiden
The Netherlands
071-5277205
redactie@leidschrift.nl
www.leidschrift.nl

Comité van aanbeveling/ Board of recommendation:

Dr. J. Augusteijn
Prof. dr. W.P. Blockmans
Prof. dr. H.W. van den Doel
Prof. dr. L. de Lig
Prof. dr. L.A.C.J. Lucassen
Prof. dr. H. te Velde

Grensoverschrijdend optreden. Zeeroof en zeeroofbestrijding in Nederlands-Indië

Anita M.C. van Dissel

Leerlingen van de Kweekschool voor Zeevaart in Leiden ontvingen ter herinnering aan hun opleiding bij hun afscheid het boekje *Zeemansliederen*, samengesteld en uitgegeven door de Commissie van Oppertoezicht en Beheer van de Leidse zeevaartschool.¹ Elk versje bezong aspecten uit het matrozenleven of vereerde daden van Nederlandse zeehelden als Piet Hein. ‘Het Matrozenlied’ van de hand van J.O.H. Arntzenius, goed voor negentien coupletten, roemde de strijd tegen zeerovers:

Of wordt er somtijds van roovers gesproken,
Dan quick met de sloep van boord gestoken,
Wij zijn er in een kwartiersuurs bij,
Betalen hun voor die afzetterij,
Want een roover en een dief die moordt en brandt,
Is een pest voor den Koning en het Vaderland.²

Schout-bij-nacht Arntzenius titulair dichtte uit eigen ervaring. Als marineofficier had hij zowel in de Oost- als West-Indische koloniën gediend. Aan boord van Zr.Ms. *Prins van Oranje* maakte hij jacht op zeerovers in de Indische Archipel. Voor zijn moedig en beleidvol optreden tijdens de derde Bali-expeditie ontving hij in 1849 de Militaire Willems-Orde.³ De opzweepende tekst van het lied bezit een kern van waarheid: in de negentiende eeuw belemmerden zeerovers in Nederlands-Indië de handelsvaart en joegen zij de kustbewoners de stuipen op het lijf. Hun praktijken ondermijnden het gezag van het Nederlandse bestuur, dat in 1816 de voormalige handelsvestigingen van de Verenigde Oost-Indische

¹ De Kweekschool voor Zeevaart leidde tussen 1856 en 1914 meer dan 13.000 jongens in de leeftijd van dertien tot zeventien jaar op voor een loopbaan in de koopvaardij en vooral bij de marine. Ruim de helft van de kwekelingen was afkomstig uit Leiden of omgeving, onder wie veel stadspaupers uit de Leidse achterbuurten. Zie voor een beknopte beschrijving van de Kweekschool: R. Kagie, *Jantjes van Leiden* (z.p. [Leiden] 1986).

² H.C. Juta, *Zeemansliederen* (Leiden 1876) 45.

³ ‘Jan Otto Hendrik Arntzenius (1818-1889)’ in: M.J.C. Klaassen, *Adelborstenopleiding te Delft, Medemblik, Breda 1816-1857* (z.p. [Den Haag] 1979) 84.

Compagnie (VOC) van de Britten had overgenomen. Uit politiek-bestuurlijk en sociaal-economisch oogpunt was zeeroofbestrijding daarom van groot belang. Zolang zeerovers op en vanuit zee een bedreiging vormden voor de scheepvaart en lokale bevolking, kon het gouvernement zijn autoriteit niet laten gelden. Ook ten opzichte van de Europese koloniale burens in de regio, Groot-Brittannië en Spanje, was het zaak de piraterij te beteugelen.⁴ Het gevaar bestond dat deze landen de nog vloeiende grenzen van de Nederlandse invloedssfeer in de Oost zouden overschrijden om de zeerovers zelf te bestrijden.

De inzet van maritieme strijdmiddelen leek de beste optie om de zeeroof te fnuiken. Kennis van de werkwijze, omvang en organisatie van de roversbenden was cruciaal om met enig succes te opereren. De kernvraag van deze bijdrage is of het optreden van de zeemacht tot de gewenste resultaten heeft geleid; of waren civiele maatregelen te prefereren boven militaire acties? In koloniaal-historisch perspectief is zeeroof overigens een lastig te definiëren begrip. De Europese en inheemse interpretaties liepen zover uiteen, dat de term eerst enige uitleg behoeft.

Opvattingen over zeeroof

Zeeroof was geen nieuw verschijnsel in Zuidoost-Azië. In de nadagen van de VOC zou het aantal zeerovers zijn toegenomen door veranderingen in de handelsstromen in Azië, die koopvaarders dwongen naar andere bestaansmiddelen te zoeken.⁵ De Europese koloniale machten veroordeelden zeeroof zonder onderscheid naar vorm of regio.⁶ Zij stigmatiseerden bepaalde inheemse gemeenschappen als roofstaten en zeerovers als amorele gewelddadige schavuiten ter rechtvaardiging van het

⁴ G. Teitler, 'Grensgebied als vrijplaats' in: G. Teitler, A.M.C. van Dissel en J.N.F.M. à Campo, *Zeeroof en zeeroofbestrijding in de Indische archipel (19de eeuw)* (Amsterdam 2005) 239-308: 239-244.

⁵ J.F. Warren, *The Sulu Zone 1768-1898. The Dynamics of External Trade, Slavery, and Ethnicity in the Transformation of a Southeast Asian Maritime State* (Singapore 1981) 12; E.M. Jacobs, *Koopman in Azië. De handel van de Verenigde Oost-Indische Compagnie tijdens de 18de eeuw* (Zutphen 2000) 32.

⁶ J.N.F.M. à Campo, 'Zeeroof. Bestuurlijke beeldvorming en beleid' in: G. Teitler, A.M.C. van Dissel en J.N.F.M. à Campo, *Zeeroof en zeeroofbestrijding in de Indische archipel (19de eeuw)* (Amsterdam 2005) 25-135: 113-114, 119.

eigen brute optreden tegen de piraten. Men moet zich echter realiseren dat deze problematiek meer (eigentijdse) gezichtspunten kent. In de vroegkoloniale staat speelden de autonome inheemse vorsten hun eigen spelletjes met hun eigen regels, gedreven door politieke, economische en/of sociaal-culturele motieven.⁷ Zeeroof was van oudsher een instrument om macht te verwerven of te behouden en in die zin een vorm van legale oorlogvoering, in Europees verband te vergelijken met kaapvaart.⁸ In de ogen van de inheemse heersers was zeeroof een fatsoenlijk bedrijf dat hen hielp te overleven in een heterogene, instabiele samenleving, die door het optreden van de koloniale machten nog meer onder druk kwam te staan. Deze opvatting overheerst in de Indocentrische geschiedschrijving. De Indonesische historicus Adrian Lapien bijvoorbeeld, heeft zeeroof wel getypeerd als een uiting van verzet tegen de opdringende koloniale macht.⁹

Naast een politiek motief, kende zeeroof ook een economische component. Voor de inheemse elite was zeeroof in het algemeen een lucratieve economische activiteit.¹⁰ Lokale vorsten en hoofden heulden met zeeroovers of rustten zelf expedities uit in ruil voor buit in goederen en mensen. In sommige gevallen, zoals in het sultanaat van Soeloe ten zuiden van de Filipijnen, was zeeroof een levensstijl waarmee de aanwas van

⁷ À Campo, 'Zeeroof', 113-114, 117-118.

⁸ J.F. Warren plaatst om die reden zeeroof tussen haakjes: J.F. Warren, 'The Port of Jolo: International Trade and Slave Raiding' in: J. Kleinen en M. Osseweijer ed., *Pirates, Ports and Coasts in Asia. Historical and Contemporary Perspectives* (Singapore en Leiden 2010) 178-200:178; Warren, *The Sulu Zone 1768-1898*, 12. De inheemse maatschappij kende ook zeeroovers die voor eigen gewin schepen veroverden. Zie voor de Maleise benaming in het onderscheid van (il)legale zeeroovers: A.B. Lapien, 'Violence and Armed Robbery in Indonesian Seas' in: J. Kleinen en M. Osseweijer ed., *Pirates, Ports and Coasts in Asia. Historical and Contemporary Perspectives* (Singapore en Leiden 2010) 131-147: 133.

⁹ A.B. Lapien, 'The sealords of Berau and Mindanao: two responses to the colonial challenge', *Masyarakat Indonesia* 1 (1974) 143-155.

¹⁰ J.L. Anderson, 'Piracy and World History: An Economic Perspective on Maritime Predation', *Journal of World History* 6 (1995) 175-199; J.L. Anderson, 'Piracy in the Eastern Seas, 1750-1850: some economic implications' in: D.J. Starkey e.a. ed., *Pirates and Privateers. New perspectives on the War on Trade in the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (Exeter 1997) 87-105.

arbeidskrachten en goederen, en daarmee aanzien en prestige, was gemoeid.¹¹

Het klassieke voorbeeld ter illustratie van de omstrede relevantie van de Europese term zeeroof in koloniale context, vormen de laat-negentiende-eeuwse romans van zeeman-schrijver Joseph Conrad, waarin *raja laut* (koning der zee) Tom Lingard tegelijk optreedt als bestrijder van zeeroof en ontvoerder (rover) van een piratenmeisje, die hij denkt te hebben bevrijd uit de handen van een zeeroversbende.¹² Evenzo verhelderend is een passage in *Het zeeroversjongetje* van de Nederlandse schrijfster Marie van Zeggelen. In deze novelle, volgens de auteur op waarheid berustend, wordt Bo slachtoffer van een nachtelijke overval op zijn kampong aan het strand. De *kimalaha*, leider van de groep, neemt de jongen als slaaf mee naar een afgelegen eiland. Als Bo daar aan de slavin Tika vraagt of alle mannen op het eiland zeerovers zijn, drukt zij hem op het hart te zwijgen. De *kimalaha* ziet zichzelf niet als zeerover die de wetten overtreedt, hij erkent slechts zijn eigen wetten. Wat anderen – Nederlanders – zeeroof noemen, is voor hem een beroep. De *kimalaha* is een dienaar van de sultan van Ternate, voor wie visserij en zeeroof moeiteloos in elkaar overlopen. Tegelijk wordt hij gemengeld door de islamitische sultan en een Nederlandse zendeling, die de Westerse cultuur vertegenwoordigt.¹³ Ook anderen hebben gewezen op dit

¹¹ G. Teitler, 'Het strafrechtelijk kader' in: G. Teitler, A.M.C. van Dissel en J.N.F.M. à Campo, *Zeeroof en zeeroofbestrijding in de Indische archipel (19de eeuw)* (Amsterdam 2005) 135-168: 155.

¹² In de romans *Almayer's Folly. A Story of an Eastern River* (1895); *An Outcast of the Island* (1896) en ook *The Rescue* (1920) Zie voorts à Campo, 'Zeeroof', 113; A.B. Lapien, 'The sealords of Berau and Mindanao: two responses to the colonial challenge', *Masyarakat Indonesia* 1 (1974) 143-155; W.F.J. Mörzner Bruyns, 'Met de held van Joseph Conrad op de Berouw Rivier. Zeeroof en hydrografie in een uithoek van de Indische archipel' in: R. Daalder e.a. ed., *De ontdekking van de wereld. Nederlanders in onbekend vaarwater 1600-2000* (Zutphen 2003) 39-51; W. Heijveld, "'Hoewel de koran het hun verbiedt". Tussen hamer en aambeeld: negentiende-eeuwse zeeroverij in Zuidoost-Azië' in: J. Schokkenbroek en J. ter Brugge ed., *Kapers & piraten. Schurken of helden?* (Zutphen 2010) 95-108: 107.

¹³ M. van Zeggelen, *Het zeeroversjongetje. Indisch jeugdboek*. Indische letteren-reeks 9 (Schoorl 1989) 48. Zie ook de inleiding van R. Nieuwenhuys, 8-9. De eerste druk verscheen in 1920. Heijveld, 'Tussen hamer en aambeeld', 107.

bijkomend religieuze motief: de moslim in een heilige oorlog tegen de ongelovige.¹⁴

Om uiteenlopende redenen ligt in deze bijdrage de nadruk op de inzichten van Westerse betrokkenen.¹⁵ Het Indisch gouvernement toonde weinig mededogen met de daders. Het koloniale bestuur zag zeeroof en aanverwante zaken als een misdrijf, een daad van geweld gepleegd in open zee tegen andere vaartuigen en zich daarop bevindende personen en goederen. Roof vanuit zee van vaartuigen, personen of goederen langs de kusten, in de riviermondingen, op de reden, in de havens en het strand waren in Nederlanders-Indië gelijkgesteld aan zeeroof.¹⁶ Veroordeelden van zee-, kust- en mensenroof wachtten dwangarbeid, het tuchthuis of de doodstraf.

Roversnesten en plunderroutes

Eind oktober 1815 vertrok vanaf de rede van Texel een eskader van zeven schepen richting Batavia. Aan boord waren drie commissarissen-generaal om in naam van koning Willem I de voormalige territoriale bezittingen van de VOC van de Britten over te nemen en een bestuursapparaat op te bouwen.¹⁷ Slechts een klein deel van het koloniale ‘bezit’ was daadwerkelijk in Nederlandse handen. Buiten Java en enkele kustencaves verspreid over het immense eilandenrijk, hadden de inheemse vorsten het feitelijk voor het zeggen. De Nederlanders probeerden hun loyaliteit te winnen door het

¹⁴ P.J. Veth, ‘De heilige oorlog in den Indische archipel’, *Tijdschrift van Nederlandsch-Indië* 1 (1870) 167-177: 175-176.

¹⁵ Uit praktische (taal) en inhoudelijke (bronnen) overwegingen. Geschreven bronnen van zeeroversgemeenschappen (ook hedendaagse) zijn schaars. Zie de inleiding van J. Kleinen en M. Osseweijer ed., *Pirates, Ports and Coasts in Asia. Historical and Contemporary Perspectives* (Singapore en Leiden 2010) 3-15: 6. Een veelgebruikt Maleis manuscript is de Tuhfat al-Nafis van Raja Ali Haji Ibn Ahmad, in een Engelse vertaling verschenen als *The Precious Gift* (Oxford 1982), bezorgd door V. Matheson en B. Watson Andaya.

¹⁶ Dit is een vereenvoudigde verwoording van het Koninklijk Besluit van 1876, dat na ampel overleg tussen Nederlandse en Indische instanties het Bataviaasch Statuut van 1642 (!) inzake zeeroof verving. Zie: Teitler, ‘Strafrechtelijk kader’, 155.

¹⁷ P.H. van der Kemp, *De teruggave der Oost-Indische koloniën, 1814-1816* (Den Haag 1910) 132, 150, 155.

opleggen van verdragen, maar de meesten hadden geen boodschap aan het koloniale bestuur.¹⁸ Zij beschouwden zichzelf als de eigenlijke machthebbers van het rijk, waarop Europeanen niet alleen geen recht hadden, maar wier verblijf als een door hen toegestane gunst moest worden beschouwd.¹⁹ Op Celebes (het tegenwoordige Sulawesi) bevonden zich volgens een marineofficier 'tal van vorstjes, niets dan blinkende ellende, maar aan fierheid ontbrak het hen niet'.²⁰ Gedurende de negentiende eeuw wist het Nederlandse gezag zijn invloed in een steeds hoger tempo uit te breiden, vanuit het bestuurscentrum (Java) naar de periferie. Rond 1900 was de gehele Indische Archipel voor het eerst in de geschiedenis onder een centraal bestuur verenigd. Zeeroofbestrijding was een klein onderdeel van dit zeer gecompliceerde proces van koloniale staatsvorming.

Direct na aankomst van de commissie-generaal bleek de dwingende noodzaak van straffe maatregelen ter bestrijding van zeeroof. Berichten over gewelddadige ontmoetingen met het gespuis maakten het probleem snel duidelijk.²¹ Over omvang, oorsprong en werkwijze van de piraten was echter nauwelijks iets bekend. Pas rond 1830 kon het gouvernement zich op basis van rapporten van Indische ambtenaren, ervaringen van marinecommandanten en berichten in de krant een eerste oordeel vormen.²² Na afloop van de Javaoorlog (1825-1830) kreeg het bestuur meer armslag om een gerichte koers uit te zetten. De nieuwe beleidsmatige aanpak onder gouverneur-generaal J. van den Bosch (1830-1833) leverde een reeks nota's op met allerhande informatie over de herkomst van de zeeroovers, hun vaartuigen en bewapening, vaarroutes en verzamelplaatsen, handlangers en slachtoffers. Deze informatie vatte de adjudant van de landvoogd, de luitenant-ter-zee D.H. Kolff, in 1831 samen tot een wetenswaardig overzicht van de zeeroof in de Indische Archipel. Kolff beschreef de zeeroof voor het eerst als een wijdvertakt georganiseerd netwerk van

¹⁸ W. van den Doel, *Zo ver de wereld strekt. De geschiedenis van Nederland overzee vanaf 1800* (Amsterdam 2011) 45-46.

¹⁹ A.M.C. van Dissel, 'Zeemacht versus zeeroof. Operationele inzet in koloniale wateren (1814-circa 1880)' in: G. Teitler, A.M.C. van Dissel en J.N.F.M. à Campo, *Zeeroof en zeeroofbestrijding in de Indische archipel (19de eeuw)* (Amsterdam 2005) 191-238: 219.

²⁰ Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag (hierna: NIMH), Dagboek A.Ch. van Braam Houckgeest, 207.

²¹ Van Dissel, 'Zeemacht versus zeeroof', 202.

²² À Campo, 'Zeeroof', 25-67, 114-117.

inheemse heersers en zeeroversbenden, die nauwe banden met elkaar onderhielden.²³ Verklaringen van gevluchte of bevrijde slaven die volgens een standaardvragenlijst vanaf 1835 tegenover de autoriteiten werden afgelegd en publicaties van bestuursambtenaren, wetenschappers, avonturiers en zendelingen, leverden in latere jaren aanvullende gegevens over de levenswijze van de piratengroepen.²⁴

Tijdgenoten constateerden grote verschillen tussen de zeerovers. De minst schadelijke groep bestond uit vissers en vrachtvaarders die zeeroof als nevenbedrijf bedreven. Deze gelegenheidsdieven plunderden vaartuigen die toevallig hun pad kruisten. Zij doken overal in de archipel op en waren moeilijk te bestrijden. In de buurt van drukbevaren handelsroutes, zoals bij de oostelijke toegang tot Straat Malakka, ten westen van Java, hadden de bewoners zich in zeeroof gespecialiseerd. Voor groepen zeenomaden was het hun enige middel van bestaan. Zij onderhielden nauwe contacten met bevriende inheemse heersers van de Riau-Lingga-archipel, die zich als helers van hun goederen verrijkten in ruil voor bescherming en ondersteuning. Beide vormen richtten zich hoofdzakelijk op de lokale en Chinese handelsvaart, om de Europeanen niet tegen zich in het harnas te jagen en marineoptreden te voorkomen.²⁵

Bewoners van de Soeloearchipel, 'het Indische Algiers' gelegen tussen Borneo en de Filippijnen, legden zich toe op mensenroof.²⁶ Varen in deze wateren was voor Europeanen tot diep in de negentiende eeuw een 'navigator's roulette'.²⁷ De Soeloerovers, Lanong en Illanon genoemd,

²³ Nationaal Archief Den Haag (hierna: NA), Ministerie van Koloniën 1814-1849 (MINKOL 1814-1849), inv.nr. 4168, rapport Kolff, 1 november 1831.

²⁴ À Campo, 'Zeeroof', 68, 124-126; J.H.P.E. Kniphorst, 'Historische schets van den zeeroof in den Oost-Indische Archipel' (z.p., z.j.) 862. Ook verschenen in afleveringen in het *Tijdschrift voor het Zeevezen* vanaf 1876.

²⁵ V. Enthoven, 'Het schilderij "schip Phoenix met Maleise zeerovers in Straat Madoera, 1869"', van Jan Frederik Schutz sr., 1817-1888' in: V. Enthoven, G. Acda en A. Bon, *Een saluut van 26 schoten. Liber amicorum aangeboden aan Ger Teitler* (Amsterdam 2005) 152-163: 158; G. Teitler, 'Zeeroof en zeeroofbestrijding in de Indische archipel gedurende de negentiende eeuw', *Marineblad* (2000) 130-138: 133-134.

²⁶ Het Scheepvaartmuseum Amsterdam (hierna: HSM), inv.nr. I 191, brief van Van Den Bosch, 29 oktober 1847.

²⁷ G.S. Graham, *Great Britain in the Indian ocean. A study of Maritime Enterprise 1810-1850* (Oxford 1967) 366.

maakten de kustwateren van de Filippijnen, Celebes en de Molukken onveilig en stroopten de stranden en oevers van grote rivieren af op zoek naar bewoners.²⁸ De slachtoffers waren bestemd voor kannibalisme of koppensnellen (in de omgeving van respectievelijk Nieuw-Guinea en Borneo (het tegenwoordige Kalimantan)) en – veel belangrijker – als slaven. Menskracht was schaars en dus duur in die tijd, terwijl de landbouw en hofhouding van de sultan en hoofden (*datoe's*) om prestigerechten juist veel arbeidskrachten vergden.²⁹

De Lanong en Illanon beoefenden zeeroof als een grootschalig bedrijf, gefinancierd door de inheemse elite met winstbejag als oogmerk.³⁰ Zij ondernamen rooftochten langs een vaste route, gedreven door de moessons vanuit de periferie naar het centrum van het koloniale rijk. Ten westen of oosten van Celebes zakten zij af naar het zuiden, langs de kleine Soenda-eilanden richting Javazee en keerden via Lingga-Riau langs de oost- en noordkust van Borneo naar hun thuisbasis terug. Onderweg zwermde zij uit, om elkaar op gezette tijden op verzamelplaatsen te ontmoeten. Hun vloten bestonden uit tientallen, zwaarbewapende en goedbemande zeil- en roeiprauwen met welluidende namen als *prahu lanong*, *penjajaps* (ook *gobangs* genoemd) en *kakaps* (*bintaks*). Langs de route lieten de Soeloerovers zich informeren en provianderen door bondgenoten of verwanten: door migratie hadden afstammelingen van zeerovers uit verschillende streken zich in nagenoeg alle kustgebieden van Nederlands-Indië genesteld.

Over de aantallen zeerovers zijn alleen globale gegevens bekend. In 1818 schatte de inheemse radja Akil het aantal zeerovers in de Lingga-Riau-archipel, op de eilanden Bangka en Billiton, in het rijk van Siak en Reteh aan de oostkust van Sumatra, op de Karimata-eilanden en in Mattan in Zuidwest-Borneo samen op bijna 5000.³¹ John F. Warren telt voor de Soeloeearchipel 10.000-15.000 man, terwijl daar in de haven van Jolo gemiddeld 2.000 à 3.000 slaven per jaar werden aangevoerd.³² Een andere graadmeter is het aantal gerapporteerde incidenten van zeeroof. Aan de hand van de *Koloniale Verslagen*, archiefdocumenten, tijdschriftartikelen en krantenberichten heeft Joep N.F.M. à Campo een databank aangelegd van

²⁸ Warren, 'Port of Jolo', 194. Een andere term voor zeerovers is *balangingi*, naar een eiland in de regio.

²⁹ Teitler, 'Zeeroof en zeeroofbestrijding', 134-135.

³⁰ Teitler, 'Strafrechtelijk kader', 154-155.

³¹ À Campo, 'Zeeroof', 27.

³² Warren, 'Port of Jolo', 181, 193.

meldingen van zeeroof en zeeroofbestrijding. Voor de periode tussen 1816 en 1910 komt hij op 568 ontmoetingen met zeerovers en 695 vermeldingen van zeeroofbestrijding. In 436 gevallen overlaptten deze elkaar.³³ Hoewel deze cijfers met de nodige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd, bevestigen zij een trend. De meeste incidenten vonden plaats in het grijze gebied tussen de gevestigde koloniale staat en de (nog) zelfstandige inheemse vorstendommen. Deze grens liep in de pas met de Nederlandse expansie vanuit het centrum (Java) naar de periferie. Juist op plaatsen waar inheemse rijkjes en koloniale staat botsten, moest het Nederlandse gezag de veiligheid op en vanuit zee kunnen waarborgen om de bevolking aan zich te binden. Tot 1845 was zeeroof een plaag in de Javazee en Straat Karimata richting de Zuid-Chinese Zee, daarna werden voornamelijk zeerovers gesignaleerd rond Celebes, in de Molukse Zee en de Straat Malakka.³⁴

Maritiem optreden

Ter bestrijding van zeeroof zocht het koloniale gezag zijn toevlucht tot de zeemacht. Groot-Brittannië en Spanje deden overigens hetzelfde, hoewel uit Europese ervaring bekend was hoe moeilijk het was goedgeorganiseerde zeerovers, die het vaargebied op hun duimpje kenden, te verschalken. Spoedig wreekte zich het gebrek aan een adequate maritieme strijdkracht. De speciaal voor de bestrijding van zeeroof in 1816 opgerichte Koloniale Marine voldeed niet aan de verwachtingen. Het doel was een professioneel korps koloniale marineofficieren te vormen die vertrouwd zouden raken met het klimaat, de vaarwaters, taal en gewoonten, maar alleen uitgerangeerde officieren meldden zich aan. Met 38 (1818) tot 25 (1830), schepen en ruim duizend officieren en manschappen had de Koloniale Marine een redelijke omvang.³⁵ De samenstelling van de scheepsmacht was niet berekend op haar taak. Haar vloot bestond uit een allegaartje van

³³ J.N.F.M. à Campo, 'Patronen, processen en periodisering van zeeroof en zeeroofbestrijding in Nederlands-Indië', *Tijdschrift voor sociaal-economische geschiedenis* 2 (2006) 78-107: 94.

³⁴ Ibidem, 98.

³⁵ A.M.C. van Dissel, 'Tropenjaren: de Nederlandse zeemacht in Aziatische wateren (1816-1962)', in: J.R. Bruijn en C.B. Wels, *Met man en macht. De militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000* (Amsterdam 2003) 245-285: 254.

afgestoten oorlogsbodems, omgebouwde koopvaardijschepen en kanonneerboden. Ongedisciplineerd gedrag van de commandanten, tropische ziekten en een gebrekkige leiding nekten de organisatie. De kosten van 780.000 gulden per jaar midden jaren dertig stonden in geen verhouding tot de baten.³⁶ Na lang wikken en wegen viel in 1838 het doek voor de Koloniale Marine, een proces dat in 1842 was voltooid.

Omdat de schepen van de Koninklijke Marine naast en samen met de Koloniale Marine opereerden, werd haar vloot het Auxiliair Eskader genoemd. Zijn hoofdtaak was de kolonie te beschermen tegen externe dreiging, ondersteuning van het landleger bij grootscheepse acties tegen inheemse opstandelingen, vlagvertoon en behartiging van de diplomatieke en handelsbetrekkingen in de regio.³⁷ De sterkte was in 1818 bepaald op twee fregatten en vier korvetten of brikken, exclusief reserve. De schepen en opvarenden van het Auxiliair Eskader vertoefden slechts een paar jaar in de Oost en keerden in principe na afloop van hun termijn terug naar Nederland. Het eskader was en bleef een onderdeel van de Koninklijke Marine dat door het Ministerie van Marine ter beschikking werd gesteld aan het Ministerie van Koloniën voor de verdediging van het overzeese gebied. Na de opheffing van de Koloniale Marine werd de scheepsmacht omgedoopt tot het Nederlands Eskader, dat nu ook formeel werd belast met zeeroofbestrijding. Overigens was reeds in 1821 naast het Auxiliair Eskader en de Koloniale Marine een ‘derde’ maritieme macht opgericht van dertig inheemse kruisprauwen en residentievaartuigen, bemand door inheemse opvarenden, beheerd door Javaanse residenten en belast met de lokale kustverdediging van het eiland. Het uitgangspunt was langs de kust zeerovers te bestrijden met hun eigen (dezelfde) middelen. Deze civiele marine zou na ettelijke aanpassingen en naamsveranderingen in 1861 resulteren in de Gouvernements Marine.³⁸

De reorganisatie van de zeemacht in Nederlands-Indië omstreeks 1840 viel ongeveer samen met de introductie van stoomschepen. Het aantal oorlogsschepen met stoomvoortstuwing nam in Indië rap toe van tien in 1850 tot dertig in 1865.³⁹ In die tijd diende bijna zestig procent van de Europese opvarenden van de Koninklijke Marine in Nederlands-Indië.⁴⁰ De

³⁶ Van Dissel, ‘Tropenjaren’, 249-250.

³⁷ Ibidem, 248.

³⁸ Van Dissel, ‘Zeemacht versus zeeroof’, 193-201, 204-212, 227-229.

³⁹ Van Dissel, ‘Tropenjaren’, 253.

⁴⁰ Ibidem, 255.

overzeese verplichtingen waren een blok aan het been van de minister van Marine. De grote variëteit aan taken van het Nederlands Eskader – externe verdediging, troepentransport, vlagvertoon en zeeroofbestrijding – vereiste ieder een verschillende tactiek, logistiek en mentale instelling van het marinepersoneel en verschillende typen schepen. De minister van Marine had geen zin om kleinere schepen die specifiek voor transport en politiediensten in de Oost werden gebouwd, te bekostigen. De scheiding in 1866 van de oorlogsmarine in (wederom) een Auxiliair Eskader en een door Koloniën gefinancierde Indische Militaire Marine bleek een acceptabele oplossing. Eenheid van beheer en bevel was verzekerd in de persoon van de commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië.⁴¹

De complexe organisatie van de maritieme strijdmiddelen heeft de effectiviteit van de zeemacht in Nederlands-Indië nadelig beïnvloed. De eerste jaren schoot zij strategisch en tactisch tekort. Gebrek aan betrouwbare inlichtingen over de piraten, onervarenheid van het marinepersoneel, beperkte inzetbaarheid van de schepen en geringe bekendheid met de plaatselijke geografie speelden haar parten. De Nederlandse oorlogsschepen hadden geen schijn van kans tegen de snelle, lichte en wendbare inheemse roversprauwen, die confrontaties bewust vermeden. De dichtbegroeide eilanden met de verscholen inhammen boden de zeerovers prima schuilplaatsen. Daar zij vaak ook nog konden rekenen op steun van de lokale bevolking, waren zij niet te grijpen. Het bleef bij enkele, individuele successen. In december 1817, bijvoorbeeld, veroverde kapitein-ter-zee H.M. Dibbitz met het fregat *Zr.Ms. Wilhelmina* een aantal zeeroversprauwen onder de kust van Ceram en zijn collega A.W. de Man vernietigde met steun van het inheemse hoofd Daing Matona in 1822 een roversnederzetting in de baai van Tontoli op de noordwestkust van Celebes.⁴²

Na de opheffing van de Koloniale Marine richtte het Nederlands Eskader zijn staven naar die plaatsen waar zeerovers samenschoolden en vanwaar zij uitwaaierden over de archipel. Vanuit stationsplaatsen, gelegen op strategische punten in de archipel, ondernamen de stationscommandanten vanaf 1852 op gezette tijden kruistochten tegen zeerovers om hen uit de wateren te weren. Stationering van oorlogsschepen

⁴¹ Officieel was de gouverneur-generaal opperbevelhebber van de land- en zeestrijdkrachten in de kolonie.

⁴² Van Dissel, 'Zeemacht versus zeeroof', 203, 212-213.

op centraal gelegen plaatsen was sinds jaar en dag een beproefd middel tegen allerhande onheil op zee. De Britten deden hetzelfde in Azië.⁴³ In het uitgestrekte eilandenrijk werkte deze kostbare strategie toch minder goed. Met een rookpluim van een stoomschip in zicht, pasten de zeerovers hun route gewoon aan. Dit neemt niet weg dat vlagvertoon door stoomschepen de inheemse heersers gezag inboezemde. In die zin was stoomkracht 'de edelste bondgenoot' van het koloniale gezag.⁴⁴

Lokale bestuurders en marineofficiëren opteeden voor een hardere aanpak. Men had inmiddels een betrouwbaarder beeld van de roverspraktijken en moderne hydrografische kaarten verhoogden de veiligheid op zee.⁴⁵ Kortstondige offensieve strafexpedities waren bovendien een geoorloofd instrument van de officieel gepropageerde onthoudingspolitiek van het koloniale bestuur, dat het Nederlandse gezag niet wilde uitbreiden naar de Buitengewesten.⁴⁶ Georganiseerde aanvallen op zeerovers appeleerden ook meer aan de esprit de corps van marineofficiëren dan de saaie stationsdiensten. Het optreden tegen zeerovers vergeleken zij graag met 'een daad van De Ruyter, het enige opwindende in het geestdodende dwalen over de zeeën'.⁴⁷ Het vooruitzicht op een premie na afloop van een succesvolle onderneming en de verhoogde kans op een eervolle militaire onderscheiding zullen ook hebben meegespeeld.⁴⁸

In totaal zijn met wisselend succes bijna tweehonderd (straf)expedities uitgerust om de veiligheid op zee te verhogen, met het

⁴³ De Britten hadden net als de Nederlanders te weinig schepen om de zeeroof te fnuiken: N. Tarling, *Piracy and Politics in the Malay World. A Study of British Imperialism in Nineteenth Century South-East Asia* (Liechtenstein 1978) 75; Graham, *Great Britain*, 364.

⁴⁴ H., 'Iets over de marine in Nederlandsch Oost-Indie', *Tijdschrift voor het Zeewezen* II (1856) 97-101: 98.

⁴⁵ In 1821 was een Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten onder voorzitterschap van de commandant Zeemacht opgericht. Operationele schepen hadden de plicht tussen de bedrijven door tal van hydrografische werkzaamheden te verrichten. Van Dissel, 'Tropenjaren', 259.

⁴⁶ Van den Doel, *Zo ver de wereld strekt*, 96.

⁴⁷ M.H. Jansen, *Proeve van eene beginselmatige dienstregeling der marine in Nederlandsch-Indie* (Dordrecht 1858) 22.

⁴⁸ G. Teitler, 'Zeeroofbestrijding en het prijs- en buitrecht' in: G. Teitler, A.M.C. van Dissel en J.N.F.M. à Campo, *Zeeroof en zeeroofbestrijding in de Indische archipel (19de eeuw)* (Amsterdam 2005) 169-190.

zwaartepunt in het tijdvak 1841-1865.⁴⁹ Een van de meest geslaagde acties - in de optiek van de kolonisator - waren de confrontaties tussen Zr.Ms. *Phoenix* en Zr.Ms. *Zephyr* met Maleise zeerovers nabij Straat Madoera ten noordoosten van Java in november 1843. Na een hevig gevecht waarin de rovers hun prauwen behendig keerden en wenden en over en weer schoten werden gelost, werden zesentwintig rovers gepakt en negen slaven bevrijd. Vijfentachtig opvarenden vonden de dood, onder wie vijftien slaven die rücksichtslos overboord waren gegooid.⁵⁰ De zeerovers bleken *Dajaks* te zijn, afkomstig van Zuidoost-Borneo. Volgens hun verklaringen struinden zij de kusten af op zoek naar arbeidskrachten en slaven voor de verkoop.⁵¹ In de *Javaasche Courant* werd zo'n geslaagde operatie altijd breed uitgemeten ter afschrikking en als propaganda voor het koloniale gezag.

In tactisch opzicht volgden dergelijke vlootcampagnes een vast patroon. Expedities werden uitgevoerd door een of twee stoomschepen in gezelschap van kleinere schoeners of kruisboten. De stoomvaartuigen dienden als tender voor kleine, snellere gewapende sloepen die de piraten tot vlak onder de kust konden volgen. Met behulp van inheemse verkenners kruisten de schepen in verschillende richtingen tussen de eilanden om de tegenstander de pas af te snijden en met een tangbeweging in een fuik te laten varen. De beslissing viel vaak na een amfibische landing in een man tot man gevecht. Meer dan eens werd de vijand schromelijk onderschat. Ondanks een kwantitatieve overmacht en de wapentechnische superioriteit werden de Nederlanders keer op keer verrast door de hardnekkigheid waarmee de rovers zich tussen de mangrovebossen met hun handwapens, spiesen, krissen en *klewangs* verdedigden. Inzet van koelies en troepen van een loyale inheemse vorst was onontbeerlijk om de vijand op zijn eigen terrein de baas te worden.

⁴⁹ À Campo, 'Patronen', 96; Van Dissel, 'Zeemacht versus zeeroof', 215-227. Een scala aan expedities in: Kniphorst, 'Historische schets'.

⁵⁰ Van Dissel, 'Zeemacht versus zeeroof', 220-222; Enthoven, 'Het schilderij', 159-162.

⁵¹ Enthoven, 'Het schilderij', 162.

Pijlers van zeeroofbestrijding

Met vlagvertoon en militaire expedities tegen opstandige rijken had het gouvernement in de eerste helft van de negentiende eeuw zijn gezag in het centrum van het koloniale rijk behouden en een toenemend aantal inheemse vorsten aan zich gebonden.⁵² Zeerovers lieten zich in dit gebied nauwelijks meer zien. De zeeroof tierde echter nog welig aan de grenzen van de Nederlandse kolonie. De offensieve acties van de marine in de perifere gebieden bleken op de langere termijn weinig nut te hebben. Zodra de kust veilig was, keerden de benden terug vanuit hun bases in Soeloe en Straat Malakka. Juist hier moest de marine met enige voorzichtigheid opereren om represailles van de koloniale burens te vermijden.⁵³

Repressieve maritieme middelen alléén konden de zeeroof niet bestrijden, maar wat waren de alternatieven? Zoveel keuzemogelijkheden had de overheid in het begin niet.⁵⁴ Voor de invoering van een konvooistelsel, waarbij handelsschepen in groepen onder begeleiding van bewapende vaartuigen risicovolle vaarroutes passeerden, ontbrak een maritiem handelsnetwerk. Ook de invoering van een reglement op de zeebrieven en scheepspassen had niet het beoogde resultaat. Het passensysteem was bedoeld om de scheepvaart in Indië te reguleren en zeerovers te ontmaskeren. Een gezagvoerder (*panglima, datoe, anachoda*) van een inheems getuigd vaartuig die geen geldige pas kon overhandigen bij controle door residentievaartuigen was per definitie verdacht.⁵⁵ De administratie van het passenstelsel werd aan de lokale hoofden toevertrouwd. Zij waren verplicht een schepenregister aan te leggen voor alle prauwen die meer dan tien personen konden vervoeren. De introductie van zeebrieven en scheepspassen strookte niet met de wens voor vrijhandel

⁵² J.A. de Moor, 'Met klewang en karabijn: militaire geschiedenis van Nederlands-Indië (1815-1949)' in: J.R. Bruijn en C.B. Wels ed., *Met man en macht. De militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000* (Amsterdam 2003) 199-245; J.A. de Moor, 'Warmakers in the archipelago: Dutch expeditions in nineteenth century Indonesia' in: J.A. de Moor en H.L. Wesseling ed., *Imperialism and war. Essays on colonial wars in Asia and Africa* (Leiden 1989).

⁵³ Nederland ondernam in 1848 een expeditie naar Jolo in de Soeloe-archipel. Dat lokte kritiek uit van Groot-Brittannië en Spanje. Teitler, 'Grensgebied als vrijplaats', 284-288.

⁵⁴ Teitler, 'Zeeroof en zeeroofbestrijding', 136.

⁵⁵ Heijveld, 'Tussen hamer en aambeeld', 101; Teitler, 'Strafrechtelijk kader', 143; à Campo, 'Zeeroof', 85-86.

en stuitte op veel Britse weerstand vanuit Singapore.⁵⁶ Van de naleving op het passenstelsel kwam niet veel terecht door nonchalance of opzet. Zonder controle had een reglement weinig zin. Evenzo zetten de verbodsbepalingen op het gebruik van bepaalde typen potentiële roversschepen als penjajap, kakap en lanong, niet veel zoden aan de dijk.⁵⁷

Zeerovers en inheemse elites waren, zoals genoemd, op allerlei manieren, los of vast, met elkaar verweven. Vanuit koloniaal perspectief was het zaak om de flexibele banden tussen beiden te doorbreken.⁵⁸ In contracten met inheemse hoofden nam het gouvernement inderdaad vaak bepalingen op over slavenhandel en bestrijding van zee-, kust- of mensenroof. De inheemse vorst verplichtte zich het gouvernement te steunen in de strijd tegen de zeeschuimers. Dat was bijvoorbeeld het geval in de overeenkomsten met de heersende elite van Lingga-Riau (1818 en 1830), Pontianak (1819), Menado en Makassar (1824), Ternate en Tidore (1824) en Flores (1839).⁵⁹ Bij de onderhandelingen was enige behoedzaamheid geboden, omdat de vorsten zelden het achterste van hun tong lieten zien. Als de bestuursambtenaren de inheemse vorsten een te grote druk oplegden om (hulp aan) de winstgevende zeeroof op te geven, konden zij zich juist afkeren van het koloniale gezag en samenspannen met geestverwanten. Premies op de hoofden van zeerovers en andere toezeggingen haalden hen over de streep. Het aanbod moest dan natuurlijk wel structureel beter zijn dan wat de zeerovers te vergeven hadden.⁶⁰

Eenzelfde gedachte lag aan de basis van een opmerkelijk initiatief van de koopvaarder en avonturier Jacques Nicolaas Vosmaer (1803-1836), die in de jaren dertig van de negentiende eeuw het plan opvatte om een handelsetablisement op de oostkust van Celebes te stichten met het doel zeerovers andere bestaansmiddelen te bieden dan hun rooftochten. Gezien het bijzondere karakter van zijn plan, verdient hij hier meer aandacht. Vosmaer, geboren op 16 maart 1803 in Den Haag, arriveerde op 22-jarige

⁵⁶ G. Teitler, 'Grensgebied als vrijplaats', 265, 271.

⁵⁷ À Campo, 'Zeeroof', 88.

⁵⁸ E. Velthoen, 'Pirates in the Periphery: Eastern Sulawesi 1820-1905' in: J. Kleinen en M. Osseweijer ed., *Pirates, Ports and Coasts in Asia. Historical and Contemporary Perspectives* (Singapore en Leiden 2010) 200-222: 201.

⁵⁹ Teitler, 'Grensgebied als vrijplaats', 272-273.

⁶⁰ Na bewezen hulp bij het verslaan van zeerovers bij Salajar kreeg de sultan van Bima onder andere gebiedsuitbreiding: Van Dissel, 'Zeemacht versus zeeroof', 227.

leeftijd in Batavia aan boord van de korvet Zr.Ms. *Lynx* na een moeizame reis via Zuid-Amerika, rond Kaap Hoorn. In Indië een broer hebbende en aangelokt door het vooruitzicht in handel fortuin te maken, verruilde hij in een opwelling de marinedienst voor een onzeker bestaan als koopvaarder. Het 'zeevaren' stond hem aan, maar het 'zeedienen' niet.⁶¹ Familie in Nederland zond hem op verzoek de nodige navigatie-instrumenten, zeekaarten en zeealmanakken. Vosmaer had gehoopt in een paar jaar tijd zoveel te verdienen dat hij als een 'man in bonus' terug zou kunnen keren naar patria.⁶² Twee jaar later moest hij erkennen dat hij met zijn impulsief gedrag de eerste spijker in zijn eigen doodskist had geslagen. Bij tegenslagen werd hij overmand door zwaarmoedigheid en heimwee. Het verlangen ooit zijn vaderland terug te zien, hield hem op de been. Niets bleef hem bespaard. Op een tocht van Makassar naar Java overleefde Vosmaer op miraculeuze wijze een mouterij van Boeginese rekruten die hun bewakingsdetachement met spiesen en knuppels te lijf gingen; een jaar later liep een van zijn eigen handelsvaartuigen op de klippen; bij een volgende zeeramp wist de zeeman zich met de sloep te redden, maar gingen al zijn aantekeningen en papieren verloren. Gelijk andere negentiende-eeuwse vrijbuiters had Vosmaer een wezenlijke interesse om volken te leren kennen, die 'in diepe onbeschaafdheid en volslagen barbaarsheid' leefden.⁶³ Dat bracht hem naar onbekende wateren bedekt met zeerovers en gevaarlijke kusten, waar de bewoners de onmenselijke gewoonte hadden mensen te eten. Hij won het vertrouwen van inheemse stammen die goede relaties onderhielden met de zeerovers in die streek, om zich te verzekeren van hun bescherming en zijn schepen te vrijwaren van molestatie. Met zachtheid en overreding kreeg Vosmaer gedaan wat elders met agressievere middelen moest worden opgelost. Trots schreef hij zijn broer dat hij aan de zuidoostkust van Celebes 'een zekere invloed, ik mag wel zeggen anhang' had gekregen.⁶⁴ In de Kendaribaai (naar hem ook Vosmaerbaai genoemd) stelde hij zich aan het hoofd van een landbouw- en handelsnederzetting.

⁶¹ NA, Collectie Vosmaer 1634-1983 (hierna: Vosmaer), inv.nr. 153, brief van J.N. Vosmaer, 6 december 1825.

⁶² Ibidem, brief van J.N. Vosmaer, 27 april 1835.

⁶³ Ibidem, brief van J.N. Vosmaer, 29 mei 1829.

⁶⁴ Ibidem, brief van J.N. Vosmaer, 7 juni 1835. Vosmaer doet in bepaalde opzichten denken aan James Brooke, die in 1841 in Sarawak, Noord-Borneo, een dynastie van blanke radja's vestigde: N. Barley, *White rajah. A biography of Sir James Brooke* (Londen 2002).

Naast Chinese groenten, koffie en peper verbouwde hij er Nederlandse kool, worteltjes, spinazie, tuinboontjes en doperwten.

Het gouvernement liet Vosmaer op afstand begaan, maar wees op grond van de onthoudingspolitiek aanvankelijk elk verzoek om ondersteuning af. Zeeroofbestrijding mocht geen excuus voor interventie zijn.⁶⁵ Bij zijn benoeming in mei 1835 tot assistent-resident te Gorontalo op de noordoostkust van Celebes werden hem uiteindelijk toch bescheiden middelen ter beschikking gesteld om zijn verlichtingsidealen in de Kendaribaai te verwezenlijken. Hij had inmiddels het plan opgevat in de baai moordlustige zeerovers her op te voeden tot vreedzame landbouwers en handelaren in *tripang*, parelmoer en agrarische producten. Een mengelmoes van volksstammen met ieder hun eigen tradities, geloof en gebruiken bracht hij samen: heidenen en mohammedanen, landbouwers, zeerovers, vissers en handelaren, koppensnellers en kannibalen.⁶⁶ Het project spoorde met een inheemse en koloniale benadering van zeeroofbestrijding. Lokale vorsten waren hem voorgegaan, maar een Europeaan had zich er nog niet aan gewaagd.⁶⁷ In ambitie en ethische taakopvatting liep Vosmaer ver op zijn tijdgenoten vooruit.⁶⁸ Toen sloeg het noodlot toe. Op reis naar zijn bestemming bezweek hij op 13 januari 1836 op de rede van Boeton aan een tropische ziekte. Uitgerekend daar, waar de sultan honderd slaven op zijn hoofd had gesteld, omdat Vosmaer diens eigen aanspraak op de streek rond de Kendaribaai dwarsboomde. De plaats zou na een pokkenepidemie in 1840 worden verlaten, maar tien jaar later door de heerser van Bone worden geclaimd, ten koste van de sultan van Boeton.⁶⁹ Vosmaers plan kwam wellicht te vroeg: gedwongen sedentering

⁶⁵ Door lokaal optreden van ambtenaren en militairen breidde het gezag tegen wil en dank uit: Van den Doel, *Zo ver de wereld strekt*, 95-98.

⁶⁶ NA, Vosmaer, inv.nr. 153, brieven van J.N. Vosmaer, 17 augustus 1832 en 7 juni 1835.

⁶⁷ Ibidem, brieven van J.N. Vosmaer, 19 november 1833 en 24 maart 1835; Velthoen, 'Pirates in the Periphery', 204-206; à Campo, 'Zeeroof', 93. Zie ook J.N. Vosmaer, 'Korte beschrijvinge van het zuid-oostelijk schierland van Celebes', *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* 17 (1839) 63-184.

⁶⁸ In 1901 werd de ethische politiek verheven tot officieel regeringsbeleid. Zie Van den Doel, *Zo ver de wereld strekt*, 150.

⁶⁹ Een uiteenzetting over de tribale relaties en vijandelijkheden: Velthoen, 'Pirates in the Periphery', 206-212.

onder Tobellorezen (Molukken) zou in de jaren tachtig van de negentiende eeuw wel succesvol blijken.⁷⁰

De zeeman-avonturier zag in opvoeding en beschaving, gezag en economische ontwikkeling een structurele oplossing voor zeeroof. Dat zou juist blijken. Een combinatie van elkaar stimulerende factoren ondergroef uiteindelijk de zeeroof in de Indische archipel. De strafexpedities ontlokten steeds meer kritiek.⁷¹ Marineofficiëren wilden af van de zeeroofbestrijding, die zij als een politionele taak opvatten, een oorlogsmarine onwaardig. Zij vonden gehoor bij het bestuur. Met de oprichting van de Gouvernements Marine in 1861 en de modernisering van haar scheepsmacht kreeg de maritieme gezagshandhaving een meer civiel karakter.⁷² Liberale ideeën en het echec van de onthoudingspolitiek maakten de weg vrij voor bestuurshervormingen en particulier ondernemerschap. De afschaffing van de slavernij in Nederlands-Indië op 1 januari 1860 – drie jaar eerder dan in de West – putte de voedingsbodem van de zeeroof uit.⁷³ De aanleg van bunkerstations voor de marinestoomvaart schiep de logistieke voorwaarden voor de pakketvaart en economische ontplooiing van de Buitengewesten.⁷⁴ Deze ontwikkelingen leidden tot verdere territoriale, militaire en economische expansie en consolidatie van het koloniale gezag. Een Nederlands-Brits verdrag zorgde in 1871 voor duidelijkheid over de grens tussen deze koloniale machten ten westen van Java, waardoor Nederland de vrije hand kreeg op te treden tegen het ‘roversultanaat’ van Atjeh. Diplomatiek overleg loste ook de problemen op aan de noordgrens van Nederlands-Indië. Nadat Groot-Brittannië en Nederland de Spaanse rechten in deze regio hadden erkend, trad Spanje krachtadiger tegen de Soeloerovers op.⁷⁵ Langdurige militaire operaties hebben de strijd uiteindelijk beslecht. Kort na 1900, toen de koloniale staatsvorming was voltooid, was de zeeroof binnen de grenzen van Nederlands-Indië gefnuikt.

⁷⁰ À Campo, ‘Zeeroof’, 111.

⁷¹ Ibidem, 92; à Campo, ‘Patronen’, 102-103.

⁷² Van Dissel, ‘Zeemacht versus zeeroof’, 228. Tussen 1860 en 1865 steeg het aantal stoomschepen van de Gouvernements Marine van 3 naar 11.

⁷³ À Campo, ‘Zeeroof’, 104.

⁷⁴ Teitler, ‘Zeeroof en zeeroofbestrijding’, 137.

⁷⁵ Teitler, ‘Grensplaats als vrijplaats’, 296.

Conclusie

In de negentiende eeuw waren zeerovers in Nederlands-Indië kwelgeesten voor inheemse koopvaarders en kustbewoners. Het koloniale bestuur wilde de veiligheid op zee waarborgen en zijn gezag ten opzichte van de inheemse vorsten bevestigen. Het gouvernement ontwikkelde echter geen coherente beleidsvisie om de zeeroof te bestrijden. Daartoe ontbraken de middelen en het inzicht. Een versnipperde marineorganisatie moest de scheepvaart beschermen, de roversbenden uit de Indische wateren weren en hun nederzettingen vernietigen. Preventief optreden en offensieve vlootoperaties bleven lapmiddelen. Alle pogingen ten spijt, heeft de zeemacht in Nederlands-Indië de zeeroof alleen kunnen beteugelen, niet uitbannen. Pas na 1865 erkende het gouvernement dat verdragen met vorsten, vlagvertoon en kortstondige, plaatselijke acties geen zin hadden, als zij niet gevolgd werden door militaire bezetting en bestuurlijke controle. De bundeling van Westerse economische activiteiten in de Buitengewesten, militair optreden en bestendiging van het Nederlandse gezag tot aan de grenzen van het koloniale rijk maakten een einde aan de stelselmatige zeeroof.